

Varandusloend – eraelu ja elamiskultuuri ajaloo ammendamatu allikas

Läinud aastal ilmus järjekordne köide Raimo Pullati algatatud ja koostatud varandusinventaride sarjast, seekord “Die Nachlassverzeichnisse der Literaten in Tallinn/Tallinna literaatide varandusinventarid 1710–1805”. Meenutagem, et tänaseks on seega inventare kokku ilmunud 5 köidet. Need kajastavad põhiliselt 18. sajandi tallinlaste “varandusi”, literaatidele lisaks on ilmunud publikatsioonid Tallinna kaupmeeste (köited I–III, ilmusid aastail 1997, 2002 ja 2004) ja käsitöölise kohta (2006).¹ 2005. aastal ilmus ka mahukas köide “Die Nachlassverzeichnisse der Einwohner der Stadt Pernau/Pärnu elanike varandusinventarid 1702–1800”.² Statistikat tehes: on kättesaadavaks tehtud mitusada kunagise Tallinna ja 53 Pärnu kodaniku omanduses olnu. Eriti Tallinna osas on publitseeritu sotsiaalselt vägagi representatiivne, pakkudes sõna otseses mõttes võimaluse piiluda 200–300 aastat tagasi elanud linnapatrisiaadi rahakotti või, mis veelgi parem, pakkudes võimaluse näha selle raha eest ostetud maju ja asju.

Nagu Michel Foucault oma “Sõnades ja asjades” (“*Les mots et les choses. Un archeologie des sciences et humaines*”, Paris, 1966) on tabavalt märkinud, annab asjade järjestamise viis aimu ajastu väärtushoiakutest ning nii ei mana varandusinventaride näiliselt kuivad loetelud mitte üksnes neid asju meie silme ette, vaid võimaldavad aimata enam. Märgakem, et esimesena loetlevad vara üleskirjutajad-raeametnikud alati

kinnisvara (*Immobilien*); vallasvara “eesotsas” on kuld- ja hõbeehded, siis vask, tina ja messing (nõud, lühtrid), raud, siis raha ja siis alles muud asjad. Viimaste hierarhia võib inventariti varieeruda – eespool kas mööbel või kangad ja ülerii- ded; kõige lõpus tavaliselt raamatud. Muide, võrreldes 16.–17. sajandi varandusloenditega ilmneb siin selge erinevus: kui varem oli tavaks kirjutada vara üles ruumikaupa – nii et kirja pandi kõik esemed, mis ühes ruumis leidsid,³ siis 18. sajandil on varandus kirja pandud esemeliigiti – just nii nagu Carl von Linné esitleks oma botaanikateaduslikku süsteemi. Kokkuvõttes – kuigi on selge, et varandusloendid on objektiivne allikas selles mõttes, et neis esitatu ei ole – erinevalt paljudest teistest allikaliikidest – “poliitiliselt kallutatud”, on aja muutumine jätnud jälje siigi.

Literaate-köite eessõnas loetleb Raimo Pullat üles rea võimalusi, mida varandusloendid allikana uurijale pakuvad: eelkõige on need informatiivsed linna-eliidi uurijale, võimaldavad jälgida mitte pelgalt varanduslikku seisu, vaid kultuuritarbimist kõige üldisemalt, muu hulgas teha järeldusi ka ühe või teise sotsiaalse grupi/konkreetse isiku väärtushoiakute kohta. Inventaride rõvanimistud on hindamatu allikas ajastu moeteadlikkuse analüüsimisel, sisustuse, lauanõude ja -kõrmete ning reisimise uurimisel.⁴ Lisaks Lauri Suurmaale, kes on avaldanud Pärnu varandusinventaridele toetuvat uurimust,⁵ on Pullati publitseeritud allikas tegelikult juba jõudnud ka rahvusvahelisse käibesse: Jörg Driesner ja Robert Riemen on jälginud peeglite ja piltide esinemist 18. sajandi jõuka tallinlase kodus.⁶

Varandusloendite puhul on seni ehk vähe rõhutatud nende olulisust eraelu uurimisel – “eraelu” selles mõttes, nagu seda on kasutanud Philippe Ariès (*la vie privée*).⁷ Inventarid võimaldavad “mõõta privaatsust”, vaadelda seda, kuidas elamust saab üha olulisem sotsiaalse representatsiooni ja kommunikatsiooni koht, aga samuti kuidas suureneva seltskondliku läbikäimise kõrval hakatakse üha enam hindama pereliikmete

¹ Neist mitme puhul on Tunas ilmunud ka tutvustus, vt.: E. Küng. Saksa kaupmeeste varandus 18. sajandi lõpul (Tuna 2005, nr. 1); I. Leimus. Raamat Tallinna käsitöölise pärandist (Tuna 2006, nr. 3).

² Vt. I. Leimus. Pärnakate rikkus ja vaesus. Pärnu elanike pärandinimistud 18. sajandil. – Tuna 2005, nr. 3, lk. 142–143.

³ Võib öelda, et kõige levinum oli sega-esitus: eespool kinnisvara, siis metall, siis muu vara ruumikaupa.

⁴ R. Pullat. Eessõna. – Die Nachlassverzeichnisse der Literaten in Tallinn/Tallinna literaatide varandusinventarid 1710–1805. Koost. R. Pullat. Estopol, Tallinn, 2007, lk. 14–15.

⁵ L. Suurmaa. Köögi- ja lauanõud Tallinna kaupmehe igapäevaelus (varaloendite põhjal). – Vana Tallinn XIII(XVII), Estopol, Tallinn, 2002.

⁶ J. Driesner, R. Riemen. Spiegel und Bilder in den Nachlassinventaren deutscher Kaufleute in Reval im 18. Jahrhundert. – Land und Meer. Böhlau. Köln, Weimar, Wien, 2004, lk. 165–198.

⁷ Vt. nt. eessõna “Eraelu ajaloo” II köitele: P. Ariès. Introduction. – A History of Private Life. Vol. II. Passions of the Renaissance. Ed. By R. Chartier. Belknap Press, Cambridge, Massachusetts, London, 1989, lk. 1–11.

isiklikku privaatsust. Peab kahetsusega märkima, et ei Tallinna ega Pärnu 18. sajandi inventarid võimalda viimast protsessi jälgida, ülemineku tõttu eespool juba mainitud vara registreerimise viisile. Nii ei saa me 18. sajandi inventaridest teada, kui palju oli peres ühis-, kui palju privat- ja kui palju majandusruume ning, võrreldes eelmiste sajanditega, on majade ruumilise struktuuri muutumist seetõttu raskem jälgida. Õnneks tuleb siin appi teine oluline allikas – maja ise: jälgides näiteks interjööride kujundust, eelkõige nende kaunistamise astet ja viisi, saab teha järeldusi ka ruumide funktsioonide kohta.⁸ Eraelu juurde kuulub kahtlemata ka inimese/pere religioossus, mida – nagu mentaliteedi ajalugu üldse – on Eestis seni uuritud kahetsusväärsetl pögusalt. Kindlasti pakub huvi seegi, kust väärikas kodanik üldse ammutas oma elamise ja mõtlemise mudeleid. Inventarid pakuvad nende küsimuste vaatlemiseks abikäe oma raamatunimistutega.⁹

Kokkuvõttes tuleb veel kord rõhutada varandusinventaride publitseerimise olulisust ja kiita selle ettevõtjat. Raimo Pullati töö ühe Eesti ajaloo kahtlemata olulisima allikaliigi uurijatele kättesaadavaks tegemisel on mõneti võrreldav 19. sajandi teise poole baltisakslaste poolt tehtuga. Siiski tahaksin emeriitprofessorit julgustada minema veelgi kaugemale: juba mainitud 16. ja 17. sajandi varandusloendid Tallinna Linnaarhiivis ootavad avalikustamist. Loomulikult pole need uurijaile tundmatud, kuid publitseerimine teeks need allikana märksa enam kättesaadavaks, nii kohalikule kui ka rahvusvahelisele ajaloolaste kogukonnale.¹⁰ See on vajalik seda enam, et Eesti on oma säilinud ajaloolise varandusloendite koguga Euroopas silmapaistvalt esirinnas. Üks korralik *Corpus inventari Estoniae* pakuks seega uurimisvõimalusi kõigile, keda huvitab varauusaegse linnakodaniku argi- ja seltsielu, kodumiljöö ning elamise kultuur. (Luksus)asjad, raamatud ning kunstiteosed pakuvad muu hulgas ainest ka kultuurivahetuse ja kunstigeograafilise aspekti uurijaile.

Krista Kodres

Korpusepoistest

Tiit Noormets, Toe Nõmm, Hanno Ojalo, Olev Raidla, Reigo Rosenthal, Tõnis Taavet, Mati Õun. Korpusepoisid. Koostanud Hanno Ojalo. Eesti Akadeemiline Sõjaajaloo Selts ja Sentinel, Tallinn, 2007. 254 lk.

Teise maailmasõja ajal oli Eesti okupeeritud nii Nõukogude Liidu kui ka Saksamaa poolt. Eesti ei osalenud selles sõjas sõdiva poolena ja nii ka mitte oma sõjaväega. Kumbki sõdiv pool ei austanud Haagi konventsiooniga okupatsiooni kohta kehtestatud reegleid, ka mitte keeldu sundida okupeeritud territooriumi elanikke okupatsioonivõimule truudust vanduma ning neid oma relvajõududesse mobiliseerima. Eesti kodanikke sunniti teenima nii Punaarmees kui ka Saksamaa relvajõududes.

Muidugi oli ka vabatahtlikke. Punaarmeele viis 1941. a. eesti vabatahtlikke poole valik aastatel 1940–1941, ka nende vabatahtlik sõttaminek oli tihti sundvalik olukorras, kus ebapiisav deklaratiivsus vabatahtlikkuse väljendamisel toonuks kaasa repressiooni. Mis tagasiulatuvat ei põhjenda poole valikut enne seda.

Vabatahtlikult astuti ka Saksa relvajõududesse. 1941. aasta sügise kaitsepataljonide vabatahtlikud läksid esimese punase aasta hirmutegude eest kätte maksma, et võidelda vihatud bolševike vastu.¹ 1942. aastal olid Eesti Leegioni vabatahtlikud juba suures osas mehed, kes tahtsid pääseda kaitsepataljonidest, kus neid teise kategooria relvakandjatena koheldi, et lõpuks hästirelvastatult päris rindele jõuda. Osale neist oli seegi vabatahtlikkus sundvalik, sest 1941. aastal sõlmitud teenistuslepingute lõppemise järel neid teenistusest ei vabastatud, nagu nad soovisid.² 1944. aasta vabatahtlikud-mobiliseeritud läksid sõtta, et võidelda Punaar-

⁸ K. Kodres. Tallinlane ja tema maja. Jõuka Tallinna kodaniku elamu ca 1600–1770. Maja, planeering, kaunistused ja sisustus. Doktoriväitekirj (mnc). Tallinn, 1999.

⁹ Selle uurimissuuna on R. Pullat ise juba avanud: Raamat ja lugeja Tallinnas 18. sajandil. – Vana Tallinn II (VI)1992, lk. 80–101.

¹⁰ Pole ilmselt juhus, et rahvusvaheline vastukaja varandusinventaride ilmumisele on olnud väga elav. – Vt. R. Pullat. Eessõna, lk. 13.

¹ Vt. nt. Eesti idapataljonid idarindel 1941–1944. Tallinn, 2004, lk. 51–52, 59–60 jm.

² T. Hiio, P. Kaasik. Estonian Units in the Waffen-SS. – Estonia 1940–1945: reports of the Estonian International Commission for the Investigation of Crimes Against Humanity. Tallinn, 2006, lk. 931–935; A. Niglas, T. Hiio. Estonian Defence Battalions / Police Battalions in the German Armed Forces. – Estonia 1940–1945, lk. 831–832.